

Eila Tuominen

Työhön vai eläkkeelle?

Ikääntyvien työttömien
kokemuksia vuosikymmenen taitteen
työmarkkinoilta

Hakapaino Oy
Helsinki 2001
ISBN 952-9639-90-2
ISSN 1238-5948

 ELÄKETURVAKESKUS
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

00065 ELÄKETURVAKESKUS
Puh. (09) 1511, Faksi (09) 148 1172

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN
Tfn (09) 1511, Fax (09) 148 1172
FIN-00065 Eläketurvakeskus Finland
Tel. +358 9 1511, Fax +358 9 148 1172

LUKIJALLE

Työhön vai eläkkeelle? Ikääntyvien työttömien kokemuksia vuosikymmenen taitteen työmarkkinoilta -tutkimusraportti on osa 1990-luvun lopulla käynnistettyä *Työelämän murros ja eläketurva* -tutkimushanketta. Tutkimusta varten kerättiin Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen yhteydessä työikäistä väestöä edustava noin 4 900 henkilön haastatteluaineisto, johon sisältyi myös ikääntyviä työttömiä koskeva kysymysosio. Haastattelut tehtiin vuonna 1999, joten vuoden 2000 alusta voimaan tulleen työttömyysturvaa koskeneen uudistuksen vaikutuksia ei ole voitu tässä selvittää.

Tutkimusraportissa tarkastellaan 45–64-vuotiaita työttömiä, joilta on kysytty arviota työmarkkinatilanteesta, halukkuutta palata ansiotyöhön ja valmiutta jatkaa työntekoa vanhuuseläkeikään asti. Eläkeputki-ikäisten osalta on tutkittu työttömyyseläkkeen saamisen ehtojen täyttymistä muun muassa työssäoloa työttömyyttä edeltäneiden viimeisten 15 vuoden aikana. Eläketurvakeskuksen työsuhderekisterin tietojen avulla on kuvattu työttömien työuran kestoa ja työttömyyttä tyouralla ja verrattu työttömiä vastaavan ikäisiin työllisiin.

Rekisteriaineistoihin perustuvissa tutkimuksissa taloudellisilla kannustimilla on todettu olevan merkitystä työttömyyseläkkeelle siirtymisessä. Työttömyyseläkejärjestelmän vaikutusta työttömäksi jäämiseen on tässä arvioitu työttömien omakohtaisten kokemusten perusteella. Tutkimuksessa kysyttiin työttömän kokemusta siitä, vaikuttiko mahdollisuus siirtyä työttömyyseläkkeelle työttömäksi jäämiseen ja jos vaikutti, niin minkälaisena ratkaisuna piti elämäntilanteessaan tätä mahdollisuutta. Haastattelu-tutkimus antoi samansuuntaisen tuloksen kuin varhaiseläkejärjestelmien kannustinvaikutuksia koskevat tutkimukset. Työttömyyseläkejärjestelmä edistää osaltaan työttömäksi jäämistä ja varhaista eläkkeelle siirtymistä.

Helsingissä marraskuussa 2001

Eila Tuominen

SISÄLTÖ

1 Johdanto	7
2 Ikääntyvien työttömien ja työllisten koulutus ja työura	10
3 Työttömyyseläkkeen saamisen edellytykset.....	15
4 Kokemukset työttömyyseläkejärjestelmän vaikutuksesta työttömäksi jäämiseen.....	19
5 Arviot työllistymismahdollisuuksista ja työllistymistavoista	25
6 Ikääntyvä työvoima – työ- vai eläkesuuntautunutta?	28
7 Tiivistelmä	33
Kirjallisuus	36

1 JOHDANTO

Ikääntyvien työttömien työmarkkinakokemuksia käsittelevä tutkimus perustuu vuonna 1999 tehtyihin haastatteluihin. Työikäistä väestöä edustava tutkimusaineisto kerättiin Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen yhteydessä *Työelämän murros ja eläketurva* -tutkimushanketta varten. Työttömiä koskeva kysymysosio on siten osa laajempaa haastattelu-aineistoa. Työttömiltä kysyttiin mm. arviota työttömyyseläkeputken vaikutuksesta työttömäksi jäämiseen, käsitystä työllistymismahdollisuuksista ja erilaisista työllistymistavoista sekä toiveista jatkaa ansiotyössä eläkeikään asti.

Lähes 5 000 henkilön haastatteluaineistoon on liitetty tietoa eri rekistereistä, muun muassa työhistoriatiedot Eläketurvakeskuksen työsuhderekisteristä. Henkilöiden työuraa koskevat tiedot kattavat ajanjakson 1962–1997. Työhistoriatietojen ja eräiden haastattelutietojen osalta ikääntyviä työttömiä on verrattu samanikäisiin työllisiin.

Haastatteluaineisto edustaa hyvin 15–64-vuotiasta väestöä. Vastan-neita oli 84 prosenttia otoksesta, ja hyväksytyjä haastatteluja kaikkiaan 4 914. Työikäisistä työvoimaan kuului 76 prosenttia. Työttömyysasteeksi – työttömien osuudeksi työllisistä ja työttömistä – saatiin 13 prosenttia, kun se työvoimatilaston mukaan tutkimusajankohtana, vuoden 1999 toisella vuosineljänneksellä oli 12 prosenttia. Tutkimusaineisto kerättiin huhti- ja toukokuun aikana, joten työttömyysastetta on jonkin verran nostanut opiskelijoiden ilmoittautuminen työnhakijoiksi kevätlukukauden lopussa.

Tutkimusaineiston ikääntyvät työttömät

Työvoimatutkimuksen mukaan työvoimaan kuuluvat tutkimusajankohtana työlliset ja työtä aktiivisesti hakevat työttömät. Työvoimaan ei siten lueta työttömyyseläkkeellä olevia. Samoin eläkeputkessa olevat jäävät yleensä työvoimatutkimuksen määrittelemän työvoiman ulkopuolelle. Vuoden 2000 työvoimatilaston mukaan 55–59-vuotiaiden työttömyysaste – työttömien osuus tämänikäisestä työvoimasta – oli 10,4 prosenttia ja 60–64-vuotiaiden 5,4 prosenttia (Työpoliittinen aikakauskirja 3/2001).

Tutkimusaineiston edustavuutta ikääntyvien työttömien osalta arvioidaan taulukon 1 perusteella. Taulukosta nähdään tämän tutkimuksen ja työvoimatilaston mukainen työttömyysaste sekä työttömien väestöosuus ikäryhmittäin. Työttömyysaste on laskettu samoin kuin virallinen työttömyysaste. Työttömien väestöosuuteen on laskettu mukaan myös työttömyyseläkkeellä ja eläkeputkessa olevat henkilöt. Tutkimuksessa oli käytävissä tiedot sekä henkilöiden työvoimaan kuuluvuudesta että kaikista tutkimusajankohtana työttöminä olleista.

Taulukko 1. Työttömyysaste työvoimatilaston ja tutkimuksen mukaan sekä työttömien väestöosuus tutkimuksessa.

Ikä vuotta	Lukumäärä ¹⁾	Työttömyysaste tilaston mukaan, II vuosinelj. 1999	Työttömyysaste tutkimuksen mukaan	Työttömien väestöosuus ²⁾ tutkimuksessa
		%	%	%
45–49	(59 / 554)	8,0	8,7	10,3
50–54	(42 / 543)	7,0	6,6	7,8
55–59	(76 / 388)	11,5	9,4	19,2
60–64	(52 / 347)	7,5	5,4	14,4

- 1) Suluissa on työttömien / kaikkien haastateltujen lukumäärät ikäryhmittäin. Tutkimus perustuu ositettuun otantaan, joten prosenttiluvut ovat painotettuja lukuja.
- 2) Työttömien väestöosuuteen on tutkimuksessa laskettu mukaan kaikki työttömät, myös työttömyyseläkkeellä ja eläkeputkessa olevat.

Alle 55-vuotiaiden työttömyysasteet ovat lähes samat kuin vuoden 1999 toisen vuosineljänneksen työttömyysasteet työvoimatutkimuksen mukaan. Yli 54-vuotiaiden työttömyysasteet ovat tutkimuksessa paria prosenttiyksikköä pienemmät kuin tilastossa, joten työttömyysasteen perusteella arvioituna eläkeputki-ikäiset työttömät ovat hiukan aliedustettuina tutkimuksessa.

Työttömien väestöosuudet ovat kaikissa ikäryhmissä työttömyysastetta suuremmat. Alle 55-vuotiailla tämä johtuu siitä, että työttömien joukossa on piilotyöttömiä, toisin sanoen henkilöitä jotka ovat työttöminä mutta eivät ole työvoimassa aktiivisina työnhakijoina. Yli 54-vuotiailla työttö-

myysastetta suurempi työttömien väestöosuus johtuu siitä, että mukaan on laskettu työttömyyseläkkeellä olevat ja kaikki 55–59-vuotiaat työttömät, myös potentiaaliset eläkeputkessa olevat.

Tutkimusraportin tarkasteluissa ovat mukana kaikki työttömät, joten väestöosuuteen perustuvalla edustavuudella on tässä merkitystä. Alle 60-vuotiaiden osalta työttömien aineisto on edustava. Tämä koskee myös 55–59-vuotiaita, sillä kun otetaan huomioon kaikki tämänikäiset työttömät, työttömien väestöosuus oli vuonna 1999 hiukan alle viidennes. 60–64-vuotiaita työttömiä on tutkimusaineistossa väestöön verrattuna sen sijaan liian vähän. Työttömyyseläkeläiset mukaan lukien heitä tulisi olla vähän yli viidennes ikäluokasta (Hytti 2001). Lähellä vanhuuseläkeikää olevat ovat siten aliedustettuina tutkimuksessa.

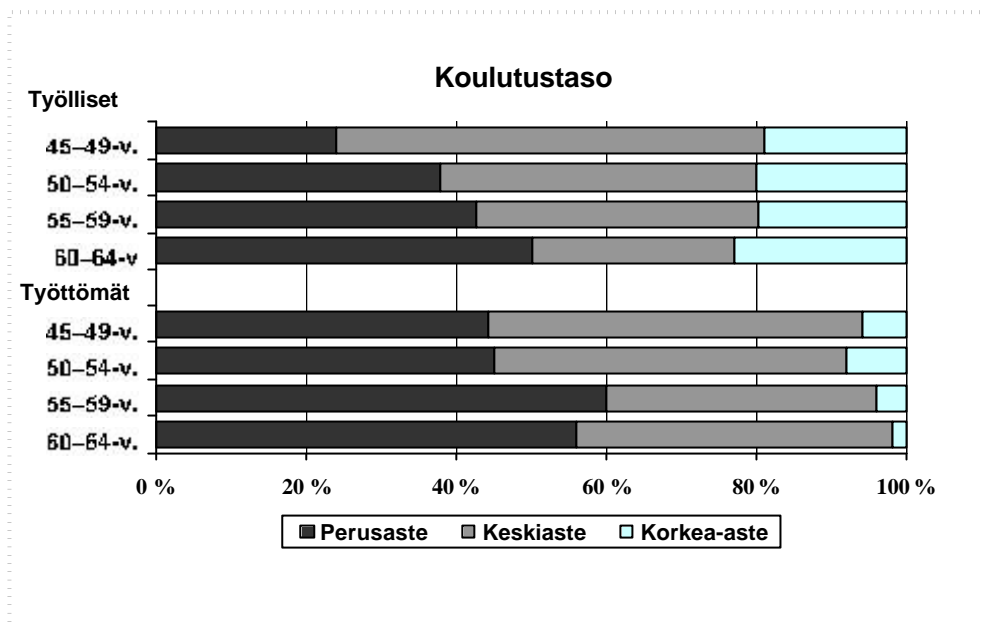
Kun tutkimusaineisto on jonkin verran vino alle 60-vuotiaiden työttömien suuntaan, tämä on otettava huomioon aineiston analyysissä ja tulosten tarkastelussa. Vinouden vaikutusta tutkimustuloksiin eliminoidaan siten, että tulokset esitetään 5-vuotiskäryhmittäin. Tuloksia arvioitaessa on myös huomattava, että vaikka työikäistä väestöä edustava haastatteluaineisto on suuri (4 914) ja 45–64-vuotiaita työllisiä on paljon (1 175), tämänikäisiä työttömiä on tutkimuksessa vähän (229), joskin jakaumatarkasteluihin riittävä määrä. Yksityiskohtaiseen analyysiin ja eri taustatekijöiden selvittämiseen työttömiä koskeva aineisto ei anna mahdollisuutta. Ikääntyvien työttömien työhistoriaa ja työttömäksi tuloa ja työllistymistä koskevia tutkimustuloksia voidaan pitää suuntaa-antavina.

2 IKÄÄNTYVIEN TYÖTTÖMIEN JA TYÖLLISTEN KOULUTUS JA TYÖURA

Koulutettujen työttömyysriski on pienempi kuin koulutusta vailla olevien, mikä ilmenee myös näistä tuloksista. Kuvasta 1 nähdään, että työttömien koulutustaso on kaikissa ikäryhmissä heikempi kuin työllisten. Suhdannetaantumana aikana myös koulutettujen työttömäksi tulo lisääntyy, mutta korkea-asteen tutkinnon suorittaneilla selvästi vähemmän kuin alemmilla koulutustasoilla (Tuominen 2000). Kuvan tulokset osoittavat, että myös ikääntyvässä työvoimassa työttömyysriski on ollut pienin korkea-asteen tutkinnon suorittaneilla.

Työttömien ja työllisten väliset koulutustasoerot ovat suurimmat nuorimmissa (45–49-v.) ja pienimmät vanhimmassa (60–64-v.) ikäluokassa. Ero selittyy osaksi työttömäksi tulon ajankohdasta. Vanhimmassa ikäluokassa on paljon niitä, joiden työttömyys on alkanut jo 1990-luvun lama-aikana. Tuolloin työttömäksi ja eläkeputkeen on joutunut useammin myös koulutettuja henkilöitä. Kuvasta nähdään, että pelkän peruskoulutuksen saaneiden osuus on lähes yhtä suuri 60–64-vuotiailla työllisillä ja työttömillä. Sen sijaan nuoremmassa ikäryhmässä ammatillista tai muuta jatkokoulutusta vailla olevia on selvästi enemmän työttömissä.

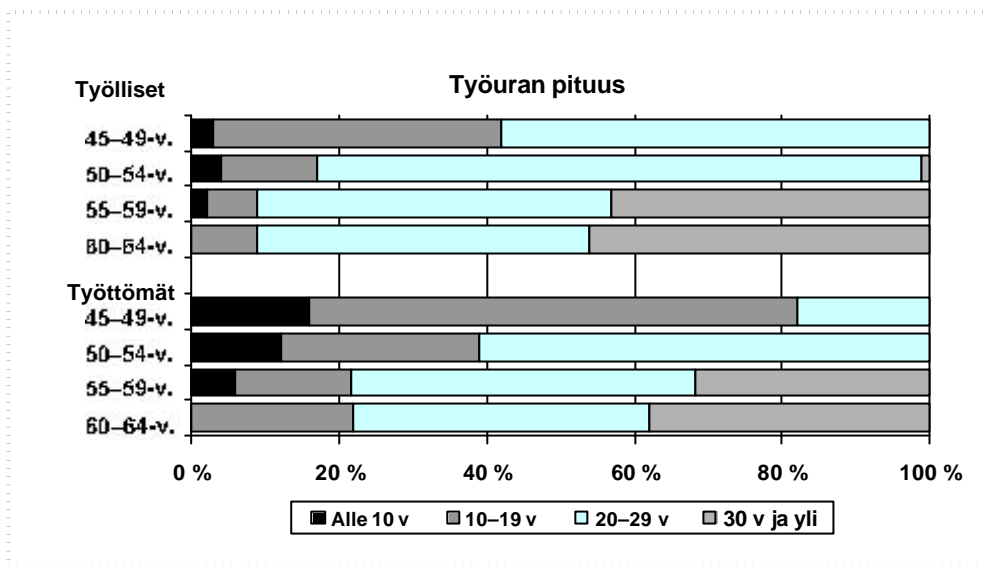
Aikaisemmista tutkimuksista on käynyt ilmi, että 1990-luvun lamanaikana on tullut työttömäksi usein vakaalta työuralta (Tuominen 1997, Rajavaara ja Viitanen 1997). Myös tämän tutkimuksen tulokset osoittavat, että 55–64-vuotiaiden työllisten ja työttömien välinen ero pitkän työuran tehneiden osuudessa on yllättävän pieni. Kuvasta 2 nähdään, että yli 54-vuotiaista työttömistä jonkin verran alle 40 prosenttia ja työllisistä runsaat 40 prosenttia on ollut ansiotyössä vähintään 30 vuotta.

Kuva 1. 45–64-vuotiaiden työllisten ja työttömien koulutustaso.

Työttömissä on työllisiin verrattuna toisaalta enemmän niitä, joilla on vajaa työura. Ero on erityisen suuri nuorimmassa ikäluokassa, jossa työttömistä noin 80 prosenttia ja työllisistä puolta pienempi osuus on ollut ansiotyössä alle 20 vuotta. Huomattava ero on myös lyhimmissä, alle 10 vuotta kestäneissä työurissa. Lyhyitä työuria on työllisillä kaikissa ikäryhmissä erittäin vähän. Alle 55-vuotiaista työttömistä sitä vastoin noin 15 prosenttia on ollut eläketurvaa kartuttavassa työssä enintään 9 vuotta.

Työuran pituutta on tarkasteltu vanhuuseläketurvaa kartuttavan työajan perusteella, mikä tarkoittaa työssäoloaikaa 23 vuoden iän jälkeen. Vanhimpien ikäluokkien työhistoria ulottuu työeläkejärjestelmän voimaantuloa edeltävään aikaan (voim. 1.7.1962), joten työuran kesto 23 vuoden iästä lähtien jää tästä syystä vanhimmillä vajaaksi. On myös huomattava työeläkelainsäädännön muutosten vaikutukset tietosisältöön, kuten työsuhteen kestoja ja palkkaa koskevien karenssirajojen muutokset ja yrittäjäläkelakien voimaantulo vuonna 1970. Työsuhderekisterin tiedot kattavat väestön koko työuran kohtalaisen hyvin vasta 1970-luvun alusta eteenpäin.

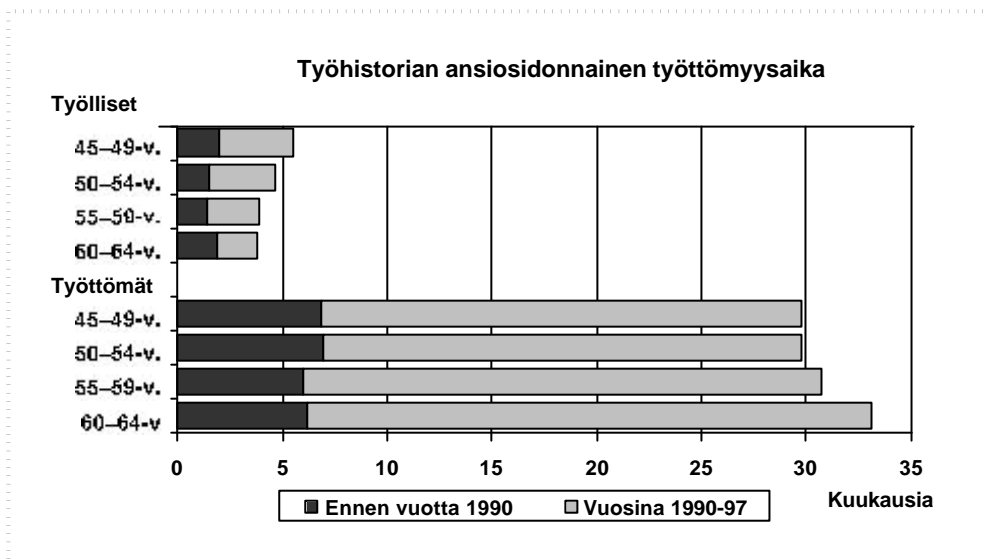
Kuva 2. Eläketurvaa kartuttaneen työuran pituus Eläketurvakeskuksen rekisteritiedon mukaan.

Eläketurvaa karttuu paitsi ansiotyöstä myös ansiosidonnaiselta työttömyyspäiväraha-ajalta ja muilta työeläkelisään oikeuttavilta ajoilta kuten eräiltä koulutus- ja kuntoutusajoilta. Käytännössä työeläkelisiä karttuu suurimmaksi osaksi työttömyysajalta. Perusturvan piiriin kuuluva työttömyysaika (ts. peruspäiväraha- ja työmarkkinatukiaika) ei kuulu työeläkevakuutuksen piiriin eikä se siten ole työeläkejärjestelmässä rekisteröityä työttömyysaikaa. Työeläkelisäaika kuvaa näin ollen vain likimääräisesti työhistorian aikaista työttömyyttä.

Palkansaajaväestön järjestäytymisaste on korkea. Valtaosa kuuluu työttömyyskassoihin ja on siten oikeutettu saamaan ansiosidonnaista päivärahaa säädetyt enimmäisajan. Kun haastateltavilta kysyttiin, kuuluttko johonkin ammattiliittoon, toimihenkilöjärjestöön tai työttömyys-kassaan, alle 65-vuotiaista palkansaajista ja työttömistä 79 prosenttia ilmoitti kuuluvansa (Tuominen 2000). Tässä tarkasteltavilla 45–64-vuotiailla työllisillä vastaava osuus oli 81 prosenttia ja työttömillä 79 prosenttia.

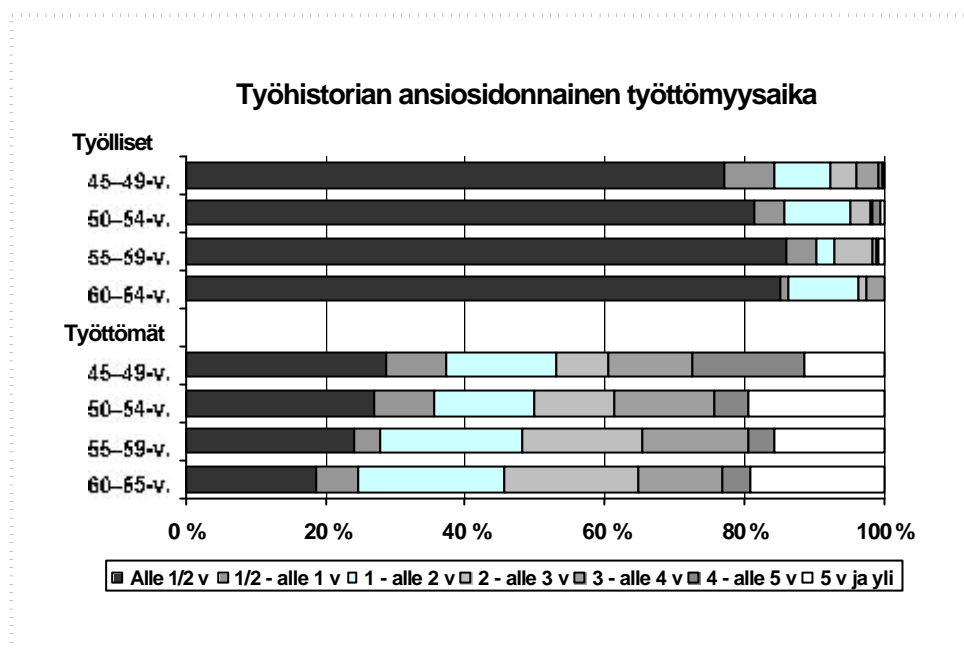
Työttömyysaikaa on tietenkin enemmän työttömillä kuin työllisillä kaikissa ikäryhmissä (kuvat 3 ja 4). 45–64-vuotiaille työllisille on kertynyt työeläkelisään oikeuttavaa työttömyysaikaa työuralta keskimäärin vajaa puoli vuotta ja työttömille noin kaksi ja puoli vuotta.

Suurin osa sekä työllisten että työttömien työttömyysajasta ajoittuu 1990-luvulle, mikä kertoo laman syvyydestä edeltäneiden vuosikymmenen suhdannetaantumiin verrattuna. Työhistorian aikaisesta työttömyydestä työllisillä vajaa puolet ja työttömillä vain noin neljäsosa on kertynyt 1990-lukua edeltäneiltä vuosikymmeniltä. Enin osa työeläkellisään oikeutavasta ajasta on siten 1990-luvulta. Lukujen valossa on selvää, ettei työurien muuttumista koskevia arvioita voida perustaa 1990-luvun muutostendensseihin. Viime vuosikymmen on taloushistoriassa poikkeuksellisen synkkä ajanjakso, jonka vaikutukset ovat luotettavasti arvioitavissa vasta tulevaisuudessa.

Kuva 3. Keskimääräinen ansiosidonnainen työttömyysaika ennen vuotta 1990 ja vuosina 1990–97.

Kuvassa 4 kiinnittyy huomio pitkään, vähintään 3–4 vuotta työttömänä olleiden osuuteen. Pitkään työttömänä olleiden osuus on jopa hiukan suurempi alle 55-vuotiailla kuin vanhemmilla työttömillä. Edellä kuvasta 3 nähtiin, että alle 55-vuotiaille on kertynyt 1990-luvulta työttömyysaikaan lähes yhtä paljon kuin vanhemmille työttömille, vaikka heistä suuri osa on ollut pitkään työttömyyseläkeputkessa ansiosidonnaisen päivärahan piirissä. Tulos kertoo 45–54-vuotiaiden vaikeuksista työllistyä. Kun työttömäksi on jouduttu, työttömyys on monella pitkittynyt ja ansiotyöhön pääseminen on ollut vaikeaa.

Kuva 4. Työhistorian ansiosidonnainen työttömyysaika Eläketurvakeskuksen rekisteritiedon mukaan.

Mukana näissä tarkasteluissa on siis ansiosidonnainen, työeläkelisää kartuttava työttömyysaika. Työttömyyseläkkeellä olo ei kartuta työeläkelisää, joten eläkeikä ei sisälly 60–64-vuotiaiden työttömyysaikaan kuvissa 3 ja 4. Samoin peruspäivärahan ja työmarkkinatuen piiriin kuuluva aika jää tarkastelujen ulkopuolelle. Perusturvan piiriin kuuluvia työttömiä, erityisesti työmarkkinatukea saavia on huomattavan paljon ikääntyvissä (Kansaneläkelaitoksen Sovaka-rekisterin työttömyysturvaa koskevat tilastotiedot huhti-, touko- ja kesäkuulta vuonna 1999).

Työministeriön vuonna 2000 tilastoimista 50–54-vuotiaista työttömistä (38 000) noin puolet oli työmarkkinatuen saajia, joista lähes kolmasosalla työttömyys oli kestänyt vähintään kolme vuotta viimeisten neljän vuoden aikana. 55–59-vuotiaista työttömistä (49 600) noin viidennes sai työmarkkinatukea ja heistä vajalla viidenneksellä työttömyys oli kestänyt vähintään kolme vuotta. 60–64-vuotiaista työnhakijoista (11 600) alle puolet kuului työmarkkinatuen saajiin, joista kolmasosalla työttömyys oli kestänyt vähintään kolme vuotta (Hytti 2001). Luvut osoittavat, että työeläkelisäaikaan perustuva arviointi jättää huomattavalla osalla työttömyysaikaa tarkastelun ulkopuolelle. Näin näyttää käyvän erityisesti alle 55-vuotiaille työttömille. Eläkeputki-ikään on siten tulossa työttömiä varsin rikkonaiselta työuralta.

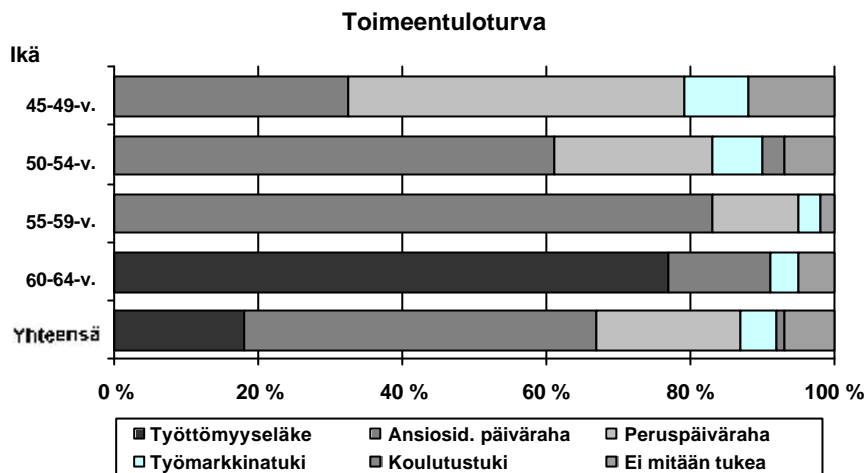
3 TYÖTTÖMYYSELÄKKEEN SAAMISEN EDELLYTYKSET

Tutkimusajankohtana (v. 1999) voimassa olleet työttömyyseläkkeen saamista koskevat säännökset edellyttivät, että eläkkeeseen oikeuttavaksi ajaksi voitiin liittää vanhuuseläkeikään jäljellä oleva niin sanottu tuleva aika. Vuoden 2000 alusta voimaan tullessa lainmuutoksessa tulevan ajan vaatimus poistui. Eläke voi olla niin kutsuttu vapaakirjaeläke. Uusien säännösten mukaan eläkkeelle voi päästä tietyin edellytyksin myös työmarkkinatuetta. Työttömyyseläkkeen saamisen ehtona edelleen on, että työtön on saanut työttömyyspäivärahaa (ansio- tai peruspäivärahaa) säädetyn enimmäisajan. Lisäksi edellytetään, että eläkkeenhakija on ollut ansiotyössä vähintään 5 vuotta viimeisten 15 vuoden aikana.

Ikääntyvien työttömien toimeentuloturva koskevasta kuvasta 5 I menee, että 60 vuoden iän täytäneistä lähes 80 prosenttia oli jo työttömyyseläkkeellä. Ansiosidonnaisen työttömyyspäivärahan saajia oli tämänikäisistä runsaat 10 prosenttia. Työmarkkinatukea saavia ja niitä, jotka eivät saaneet mitään toimeentuloturva, oli vain murto-osa.

Alle 60-vuotiaista työttömistä valtaosa sai päivärahaa ja useimmat 50–59-vuotiaista ansiosidonnaista päivärahaa. Tutkimuksessa peruspäivärahan saajia on enemmän kuin työmarkkinatuen saajia, vaikka tosiasiasa tilanne on päinvastainen. Kansaneläkelaitoksen rekisteritietojen mukaan 50–64-vuotiaissa työttömissä on työmarkkinatuen saajia merkittävästi enemmän (Kansaneläkelaitoksen Sovaka-rekisterin tilastot huhti-, touko- ja kesäkuulta vuonna 1999). Todennäköisesti kaikille vastaajille ei ollut selvää, saivatko he peruspäivärahaa vai työmarkkinatukea. Näitä etuuksia saavia on siten syytä tarkastella yhtenä ryhmänä.

Kun peruspäivärahan ja työmarkkinatuen saajat lasketaan yhteen, on näitä etuuksia saavia työttömiä alle 50-vuotiaista runsas puolet, 50–54-vuotiaista lähes kolmannes ja 55–59-vuotiaista alle viidennes. Osuus siis pienenee odotetusti vanhempiin ikäryhmiin siirryttäessä, mutta on tilastojen osoittamaan osuuteen verrattuna selvästi pienempi. Edellä jo kävi ilmi, että noin puolet 50–54-vuotiaista ja noin viidennes 55–59-vuotiaista passiivituella olevista työttömistä oli työmarkkinatuen saajia vuoden 2000 lopussa (Hytti 2001). Näissä luvuissa eivät siis ole mukana peruspäivärahan saajat, joita tosin on huomattavasti vähemmän.

Kuva 5. Toimeentuloturva työttömän ilmoituksen mukaan.

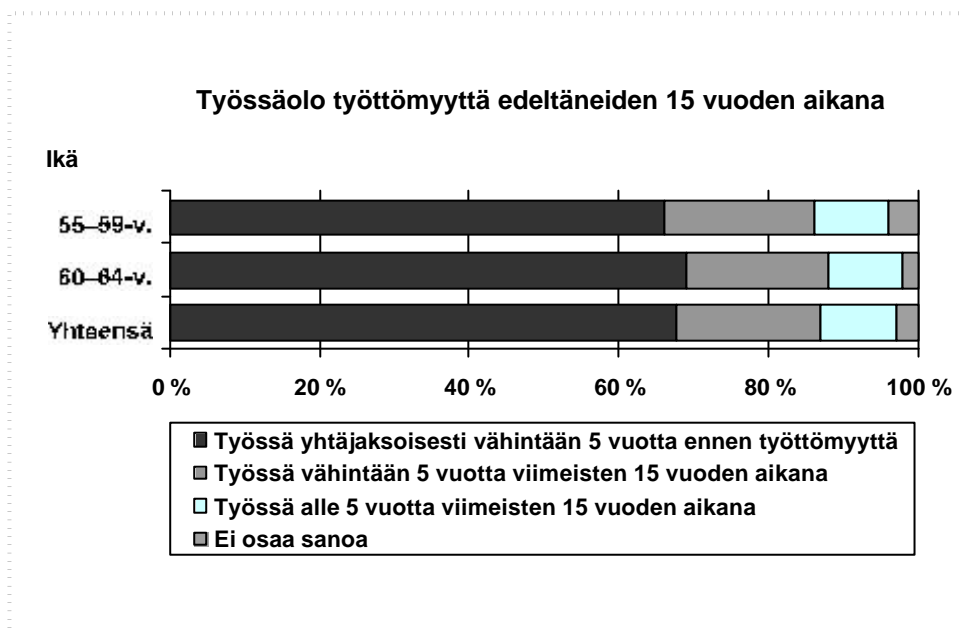
Analyyssiä varten tutkimuksen työttömät on siten mahdollista luokitella toimeentuloturvan suhteen ainoastaan kolmeen ryhmään: työttömyyseläkkeen saajiin, ansiosidonnaisen päivärahan saajiin ja muihin työttömiin. Yleisin luokitteluperuste seuraavissa tarkasteluissa on kuitenkin ikä. Toimeentuloturva koskevien vastausten perusteella 60–64-vuotiaiden ikäluokka edustaa lähinnä työttömyyseläkkeellä olevia. 55–59-vuotiaiden ryhmä kuvaa ansiosidonnaista päivärahaa saavia, tyypillisesti eläkeputkessa olevia työttömiä. Alle 55-vuotiaat työttömät ovat vertailuryhmänä eläkeputki-ikäisille ja työttömyyseläkkeellä oleville.

Ikääntyneet työttömät ovat oikeutettuja työttömyyseläkkeeseen täytettyään 60 vuotta tietyn työuran ja päivärahan kestoa koskevin edellytyksin. Lisäpäivärahaoikeutta ja työuran kestoa koskevilla kysymyksillä pyrittiin arvioimaan eläkeputkessa olevien osuutta. Kun eläkeputki-ikäisiltä työttömiltä kysyttiin, saavatko he niin sanottua lisäpäivärahaa – toisin sanoen jatkuuko päiväraha 500 päivän täyttymisen jälkeen 60 vuoden ikään asti – kaksi kolmesta 55–59-vuotiaasta ilmoitti saavansa jatkettua päivärahaa. Kun lisäksi otettiin huomioon ne työttömät, jotka ilmoittivat pääsevänsä lisäpäivärahaoikeuden piiriin 500 päivärahopäivän jälkeen, saatiin 55–59-vuotiaiden eläkeputkessa olevien työttömien osuudeksi 73 prosenttia.

Eläkeputkessa olevien osuus voi olla jonkin verran suurempi, sillä vastaajien joukossa oli niitä, jotka olivat epä tietoisia oikeudestaan päästä

lisäpäivärahan piiriin. Työttömissä on todennäköisesti myös niitä, joilla 500 päivärahopäivän enimmäiskesto täyttyy vasta 60 vuoden iässä tai sen jälkeen.

Työttömyyseläkkeen saamisen ehtona on lisäksi, että työtön on ollut ansiotyössä vähintään 5 vuoden ajan viimeisten 15 vuoden aikana. Kuvasta 6 nähdään, että vaadittava työura on takana lähes yhdeksällä kymmenestä 55–59-vuotiaista. Tätä vanhemmista työttömistä suurin osa on jo työttömyyseläkkeellä, joten työssäoloehto on tällöin tietenkin täyttynyt. Niitä 60–64-vuotiaita, jotka eivät ole eläkkeellä, on tutkimusaineistossa liian vähän erikseen tarkasteltavaksi.

Kuva 6. Työssäolo työttömyyttä edeltäneiden viimeisten 15 vuoden aikana työttömän ilmoituksen mukaan.

Kuvasta 6 ilmenee paitsi se, että 5/15 työuraehto on useimmilla täyttynyt, myös se, että yli 54-vuotiaissa työttömissä – myös työttömyyseläkkeellä olevissa – on suurin osa niitä, jotka ovat tulleet työttömäksi pitkään kestäneen katkottoman työssäolon jälkeen. Työttömyyttä on edeltänyt vähintään 5 vuoden yhtäjaksoinen työssäolo lähes 70 prosentilla

55–64-vuotiaista. Tulos vahvistaa sen jo edellä todetun asian, että lama-vuosina on tultu työttömäksi useimmiten vakaalta työuralta.

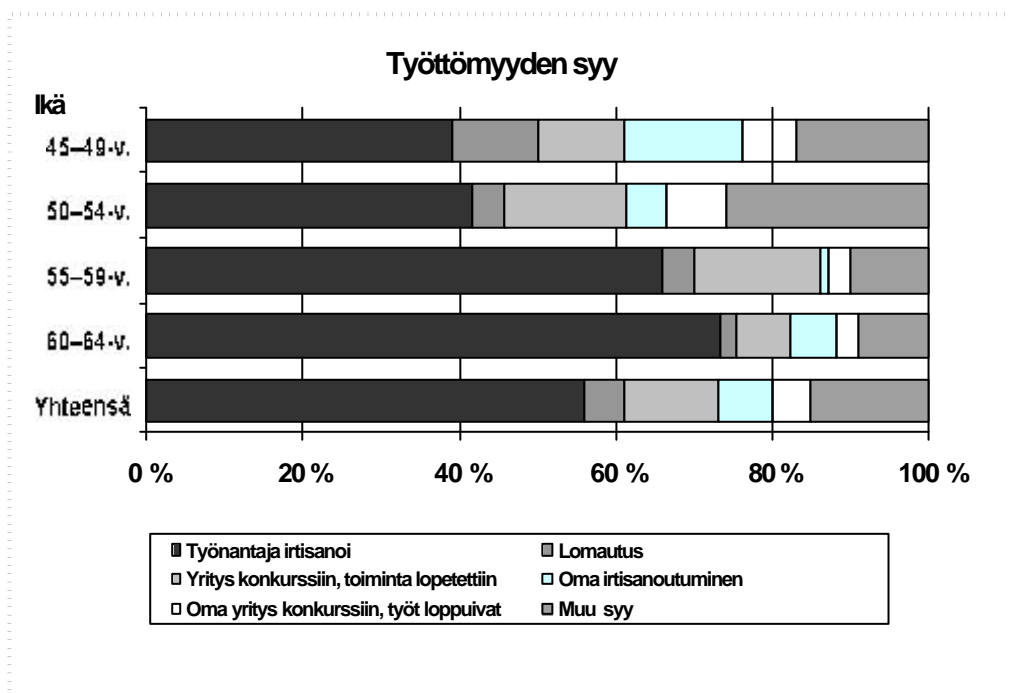
Kuvan 6 tulosten mukaan vain joka kymmenes 55–59-vuotias työtön kuuluu niihin, joilla ei ollut viittä vuotta työssäoloa viimeisten 15 vuoden aikana. Tieto perustuu haastatteluhetken tilanteeseen. Eläkkeen saamisen edellytykset tältä osin tietenkin täyttyvät, mikäli työtön työllistyy ja saa 5 vuoden työssäoloajan täyteen. Tämä ei kuitenkaan ole todennäköistä, sillä tuoreen tutkimuksen mukaan eläkeputki-ikäiset eivät ole työttömäksi jäätyään juurikaan työllistyneet (Rantala 2001).

Viiden vuoden työuravaatimus näyttää siis täyttyvän useimmilla 55–59-vuotiailla työttömillä. Sen sijaan alle 55-vuotiaiden työttömien joukossa on todennäköisesti enemmän niitä, joilla työura voi jäädä vajaaksi, mikäli he eivät työllisty ennen 60 vuoden ikää. Edellä työhistoriatarkaste-luista ja tilastoluvuista ilmeni, että näissä suuriin ikäluokkiin kuuluvissa on huomattava joukko pitkään työttöminä olleita.

Eläkeputki-ikäisten työttömien määrän on arvioitu lähivuosina kasvavan suurten ikäluokkien vanhetessa (Rantala 2001). Tämä johtuu ko-horttien suuresta koosta. Ikääntyvien työllisyystilanteen huononeminen ei ole tähän syynä, sillä 55–64-vuotiaiden työllisyys on viime vuosina päin-vastoin parantunut (Työpoliittinen aikakauskirja 3/2001).

4 KOKEMUKSET TYÖTTÖMYYS- ELÄKEJÄRJESTELMÄN VAI- KUTUKSESTA TYÖTTÖMÄKSI JÄÄMISEEN

Suurin osa 45–64-vuotiaista työttömistä on joutunut työttömäksi irtisanomisen, lomautuksen tai yrityksen konkurssin tai toiminnan lopettamisen vuoksi. Kuvasta 7 nähdään, että alle 55-vuotiaista työttömistä noin 60 prosenttia ja sitä vanhemmista hiukan yli 80 prosenttia kuuluu näihin työttömiin. Työttömäksi tulon ajankohta vaihtelee tutkituilla suuresti, joten työttömyyteen johtaneet syyt ajoittuvat eri ajankohtiin.

Kuva 7. Työttömyyden syy työttömän ilmoituksen mukaan.

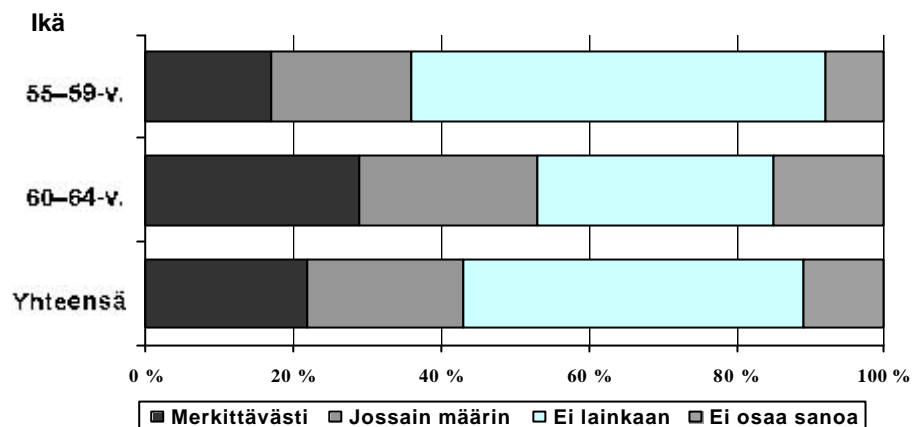
Oman irtisanomisen tai oman yritystoiminnan konkurssin tai toiminnan päättymisen vuoksi työttömäksi tulleita on alle 10 prosenttia 55–64-vuotiaista. Tätä nuorempien työttömien joukossa heitä on selvästi enemmän. Työministeriön rekisteritietoihin perustuvan selvityksen mukaan omasta pyynnöstä irtisanoutuneiden osuus 50–59-vuotiaista työttömistä on pysynyt viime vuosina 10 prosentin vaiheilla, jopa alle sen. Selvitys koski työttömäksi tuloa yksityisellä sektorilla vuosina 1998–2000 (Rantala 2000).

Kuvassa 7 muihin työttömyyden syihin kuuluvat muun muassa työllistämistuella työllistetyt ja muut työvoimapolitiittisten toimenpiteiden piirissä olleet, joiden työssäolo on päätynyt tukijakson loppumiseen sekä muut määräaikaissa työsuhhteissa olleet. Näiden osuus on suurempi alle 55-vuotiaissa kuin vanhemmissa työttömissä. Ero selittyy ainakin osaksi siitä, että työvoimapolitiittisia toimenpiteitä on kohdistettu lähinnä vain alle 55-vuotiaisiin (Rantala 2001).

Eläkeputki-ikäisiltä ja työttömyyseläkkeellä jo olevilta kysyttiin työttömyyseläkejärjestelmän vaikutusta työttömäksi jäämiseen. Kysymys kuului: *Ikääntyvien eläkkeelle siirtymisessä on käytetty ns. ”työttömyyseläkeputkea” eli ensin pitkäaikaiselle työttömyyspäivärahalle ja sen jälkeen eläkkeelle. Vaikuttiko tämä mahdollisuus eläkkeelle siirtymiseen Teidän työttömäksi jäämiseenne tai irtisanomiseenne merkittävästi, jossain määrin vai ei lainkaan?*

Kuvasta 8 nähdään, että runsaat 40 prosenttia 55–64-vuotiaista arvioi työttömyyseläkkeelle siirtymismahdollisuuden vaikuttaneen työttömäksi jäämiseen joko merkittävästi tai jossain määrin. Noin viidesosa arvioi vaikutuksen merkittäväksi. Yhtä paljon, eli runsaat 40 prosenttia on myös niitä, joilla työttömyyseläkemahdollisuus ei ollut vaikuttanut ratkaisuun lainkaan.

Mahdollisuus siirtyä työttömyyseläkeputkeen vaikutti ratkaisuun:

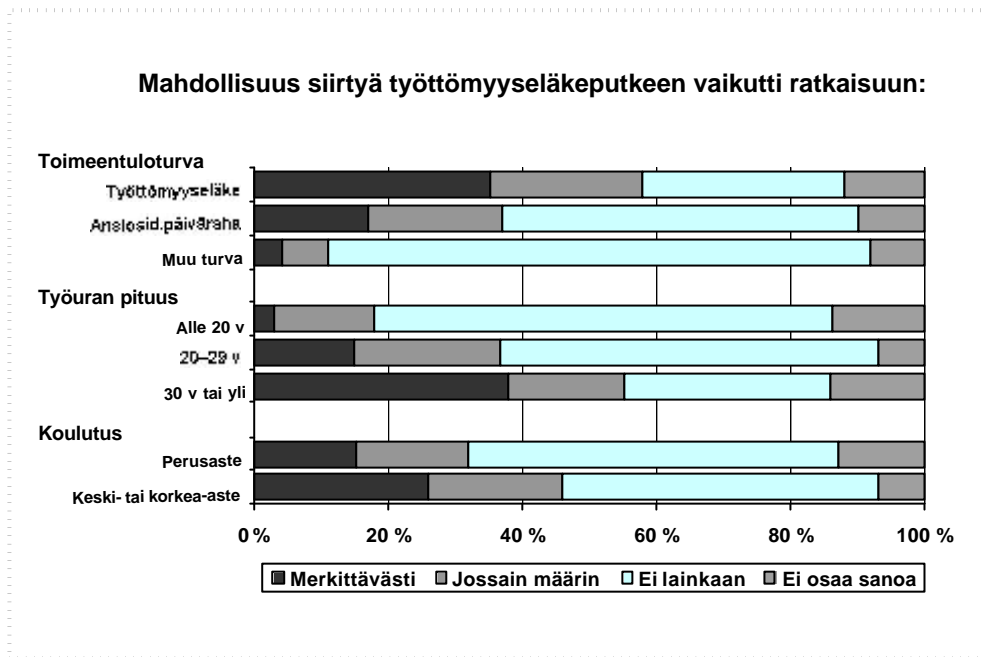
Kuva 8. Miten mahdollisuus siirtyä työttömyyseläkeputkeen vaikutti työttömäksi jäämiseen tai irtisanomiseen.

Työttömyyseläkejärjestelmällä oli ollut selvästi vähemmän vaikutusta 55–59-vuotiaiden kuin heitä vanhempien työttömäksi jäämiseen. Työttömyyseläkeputken käyttöä koskeva päätös on tietenkin mahdollista tehdä ennen työttömäksi jäämistä. Kovin harvinaista ei liene, että selvitetään etukäteen, täyttyvätkö työttömyyseläkkeen saamisen edellytykset. Näin ollen on odotettua, että työttömyyseläkeläisissä on enemmän kuin nuoremmissä työttömissä niitä, joilla eläkkeelle siirtymismahdollisuus on vaikuttanut ratkaisuun (kuva 9).

Vastaavasti odotettua on, että ansiosidonnaisen päivärahan saajissa on enemmän kuin muun toimeentuloturvan saajissa niitä, joilla eläkemahdollisuus on vaikuttanut työttömäksi jäämiseen. Vuonna 1999 voimassa olleiden työttömyyseläkettä koskevien ehtojen mukaan muun toimeentuloturvan saajissa oli todennäköisesti enemmän kuin ansiosidonnaisen päivärahan saajissa niitä, joilla työttömyyseläkkeen saamisen edellytykset eivät olisi täytyneet.

Työttömyyseläkemahdollisuus on vetänyt tai työntänyt eläkkeelle pikemminkin vakaassa kuin epävakaassa työmarkkina-asemassa olleita, toisin sanoen pitkän työuran tehneitä ja koulutettuja työntekijöitä kuten kuvasta 9 nähdään. Työttömyyseläkkeelle pääsyn edellytykset täytyvät

tietenkin helposti niillä, joilla on pitkä työhistoria. Tiivis työssäolo on usein jatkunut aina työttömäksi jäämiseen asti.

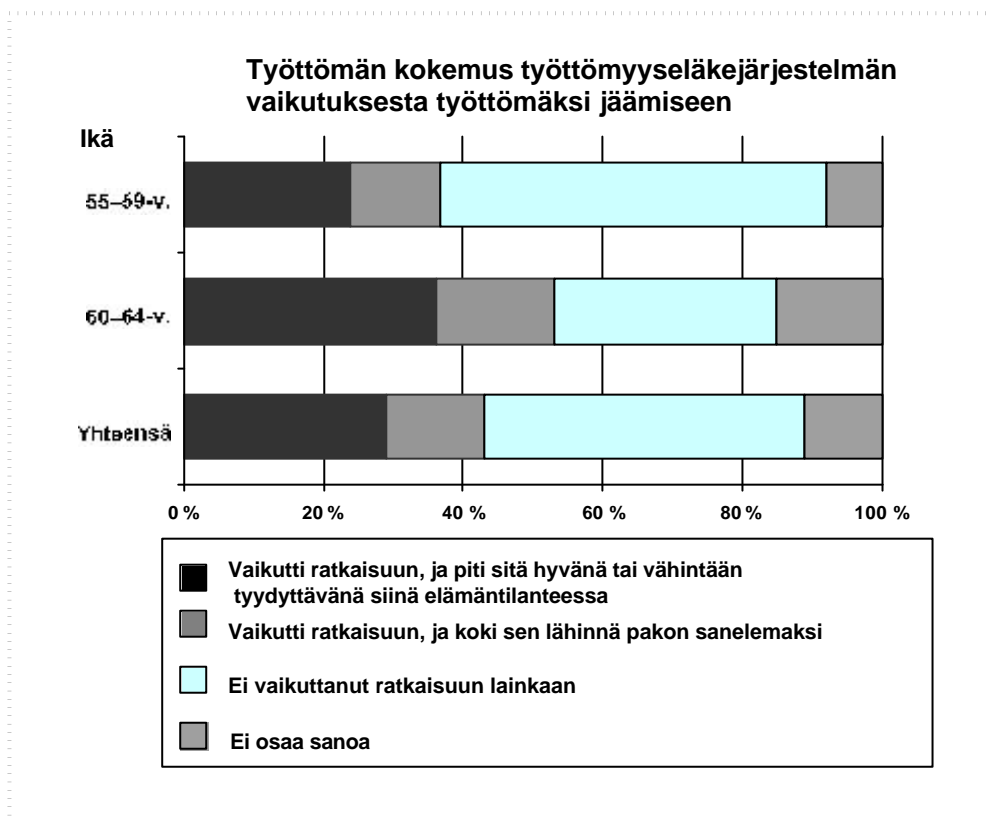
Kuva 9. Miten mahdollisuus siirtyä työttömyyseläkeputkeen vaikutti työttömäksi jäämiseen tai irtisanomiseen toimeentuloturvan, työuran ja koulutuksen suhteen.

Niiltä, joilla työttömyyseläkkeelle siirtymismahdollisuus oli vaikuttanut ratkaisuun, kysyttiin, miten he itse kokivat työttömyyseläkeputkeen siirtymisen. Jatkokysymys kuului: *Pidittekö itse työttömyyseläkemahdollisuutta hyvänä tai tyydyttävänä ratkaisuna elämäntilanteessanne vai oliko se lähinnä pakon sanelema ratkaisu?*

Mahdollisuuteen siirtyä työttömyysreittiä eläkkeelle on suhtauduttu pääasiassa myönteisesti. Runsaat 60 prosenttia niistä, joilla eläkemahdollisuus oli vaikuttanut työttömäksi jäämiseen, piti ratkaisua vähintäänkin tyydyttävänä omassa elämäntilanteessa. Pakon sanelemana ratkaisua piti noin kolmasosa. Työttömyyseläkkeellä jo olevien ja päivärahaa saavien työttömien välillä ei ollut tässä suhteessa eroa.

Kuvasta 10 nähdään, että kaikista 55–64-vuotiaista runsaat 40 prosenttia on siis niitä, joilla työttömyyseläkejärjestelmä ei ollut vaikuttanut

työttömäksi jäämiseen lainkaan. Todennäköisesti osa heistä tiesi jo työttömäksi jäädessään, etteivät työttömyyseläkkeen saamisen ehdot heidän kohdallaan täyty. Noin 30 prosenttia kuuluu työttömiin, joilla eläkkeelle siirtymismahdollisuus vaikutti ratkaisuun ja jotka pitivät tätä mahdollisuutta vähintään tyydyttävänä elämäntilanteessaan. Vajaat 20 prosenttia katsoi joutuneensa työttömyyseläkeputkeen lähinnä pakon sanelemana.

Kuva 10. Millaisena ratkaisuna asianomainen piti työttömyyseläkemahdollisuutta elämäntilanteessaan.

Näiden lukujen valossa noin kolmasosalla 55–64-vuotiaista työttömäksi tulon taustalla on voinut olla työnantajan ja työntekijän yhtenevät intressit henkilön siirtämisessä eläkeputkeen. 55–59-vuotiaista noin 25 prosentilla ja 60-vuotiaista lähes 40 prosentilla työttömyyseläkeputkeen siirtyminen on ainakin jossain määrin ollut molempien edun mukaista. Mahdollisuudella siirtyä työttömyyseläkkeelle näyttää siten olevan irtisanomiskäytäntöä.

edistävä vaikutus, mikä on todettu myös eläkkeelle siirtymisen taloudellisia kannustimia koskevassa tutkimuksessa (Hakola 2001).

Kysymyksen sanamuodosta ei tosin voida suoraan päätellä, onko työttömäksi jääminen ollut yhteinen sopimus vai ei. Työntekijä on voinut kokea tilanteensa niin, että työnantaja on käyttänyt työttömyyseläkejärjestelmää irtisanomiseen. Kysymyksen sanamuoto ei sulje yhteistä sopimusta poiskaan. Kun työntekijä on kokenut ratkaisun vähintään tyydyttävänä, kyse voi olla myönteisestä suhtautumisesta tilanteessa, jossa hyviä vaihtoehtoja ei ole ollut tarjolla.

Huomattavan paljon on kuitenkin niitä työttömiä, joilla työttömyyseläkejärjestelmä ei ollut vaikuttanut ratkaisuun ollenkaan. Heidän työttömäksi tulon kokemuksiaan ei haastattelussa tarkemmin kysytty.

5 ARVIOT TYÖLLISTYMISS- MAHDOLLISUUKSISTA JA TYÖLLISTYMISTAVOISTA

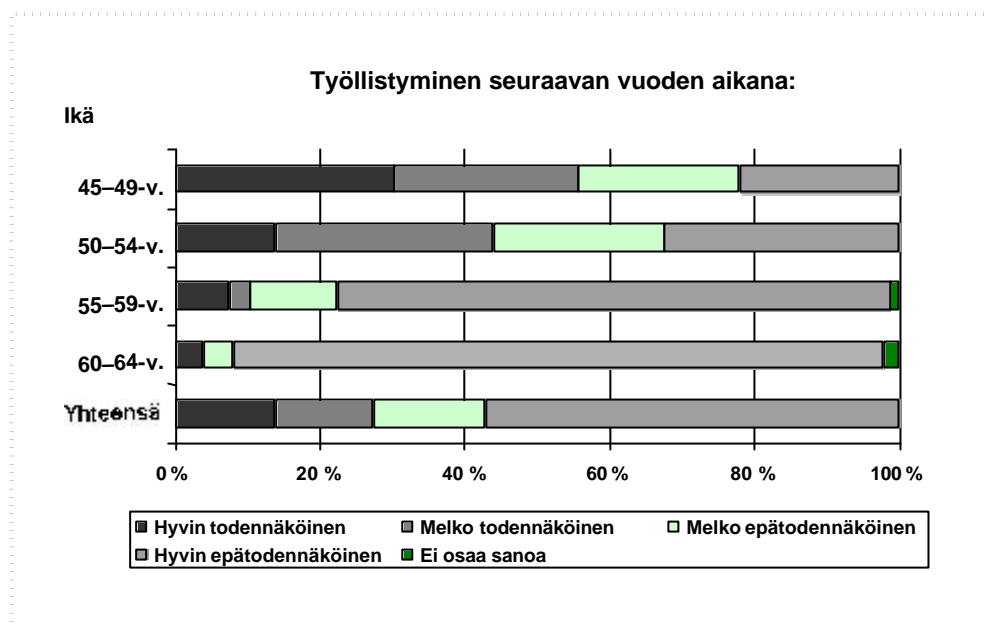
Alle 55-vuotiaiden ja sitä vanhempien työttömien arviot työllistymismahdollisuuksistaan eroavat suuresti (kuva 11). Nuoremmista työttömistä noin joka toinen pitää työllistymistä lähimmän vuoden aikana vähintään melko todennäköisenä, kun sen sijaan yli 54-vuotiaissa heitä on vain murto-osa. Työllistymistä melko tai hyvin epätodennäköisenä pitäviä on 55–59-vuotiaista työttömistä suuri enemmistö. 60–64-vuotiaista noin 90 prosenttia pitää työllistymistä hyvin epätodennäköisenä, mikä jo eläkkeellä olevien kohdalla on tietenkin realistinen arvio.

Alle 55-vuotiaiden työttömien arviot ovat kovin optimistisia, kun niitä vertaa tämänikäisten työllistymistä koskeviin tutkimustuloksiin. Alle 55-vuotiaista työttömistä avoimille työmarkkinoille työllistyy vuoden aikana selvästi alle viidennes. Kun myös tukityöt otetaan huomioon työllistyneiden osuus nousee noin neljäsosaan. Osuudet eivät ole suuresti muuttuneet viime vuosina. Yli 54-vuotiaiden työllistyminen on kaiken kaikkiaan vähäistä (Rantala 2001).

Kun työttömiltä kysyttiin, onko työvoimatoimisto tai jokin muu taho tarjonnut edeltäneiden 12 kuukauden aikana työtä avoimilta työmarkkinoilta, saatiin myöntävä vastaus 15–20 prosentilta alle 55-vuotiaista työttömistä. 55–59-vuotiaista työttömistä vain 10 prosenttia oli saanut työpaikkatarjouksen ja yli 59-vuotiaista ei käytännöllisesti katsoen kukaan.

Palkkatukityöpaikkaa oli tarjottu noin 10–20 prosentille 45–54-vuotiaista työttömistä, mutta ei juuri ollenkaan sitä vanhemmille työttömille.

Haastattelussa kysyttiin myös, oliko työharjoittelu- tai työkokeilupaiikka tarjottu kuluneen vuoden aikana. Myöntäviä vastauksia saatiin tähän kysymykseen vähiten, ikäjakauman nuorimmastakin päästä vain muutamalta prosentilta.

Kuva 11. Ansiotyöhön pääsemisen todennäköisyys seuraavan vuoden kuluessa työttömän käsityksen mukaan.

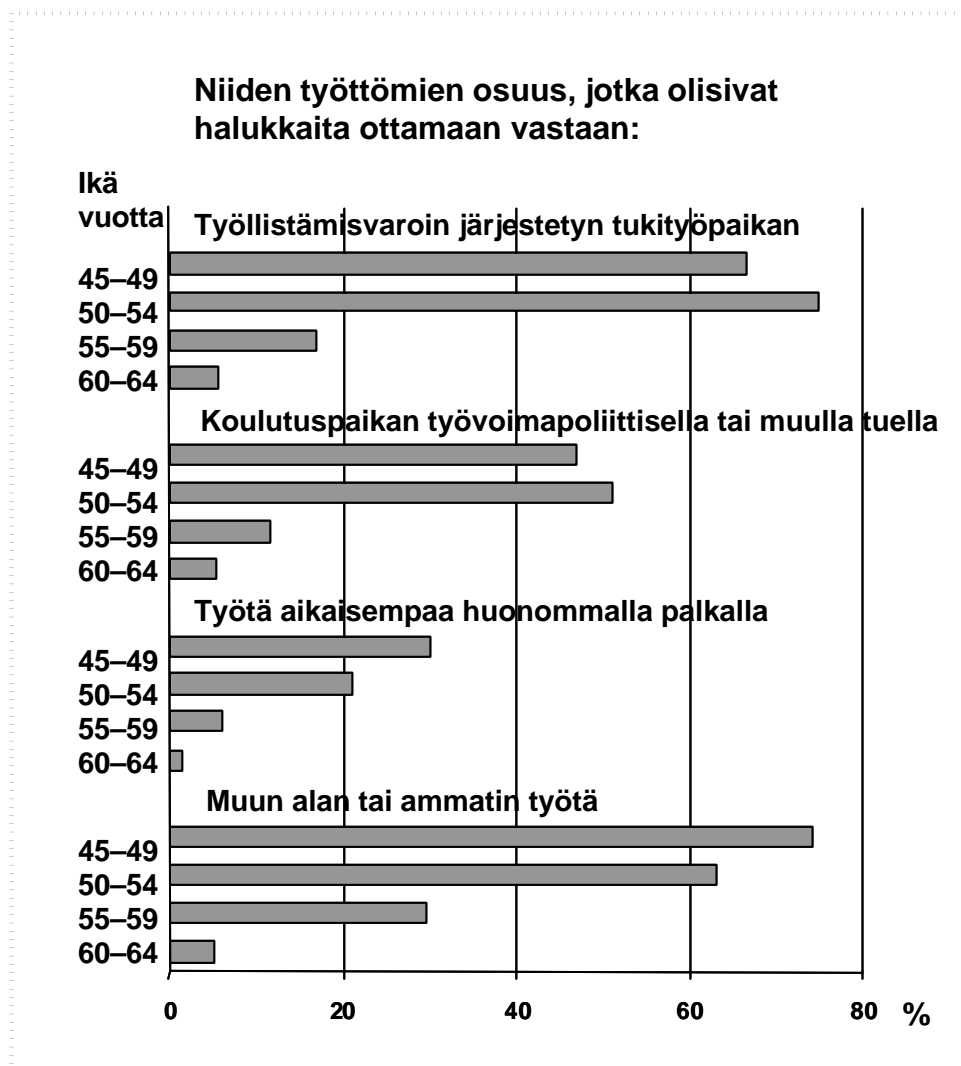
Suurin osa ikääntyvistä työttömistä kuului ryhmään, jolle ei ollut tarjottu mitään työpaikkaa. Näin ollen työllistymismahdollisuuksia oli ollut työttömillä vähän, ja erityisen vähän niitä oli 55 vuotta täyttäneillä. Haastattelussa ei selvitetty sitä, miten aktiivisesti henkilö oli itse hakenut työtä avoimilta työmarkkinoilta.

Haastattelua seuraavan vuoden alusta tulivat voimaan työttömyyseläkettä koskevat lainmuutokset. Tässä yhteydessä laki 55 vuotta täyttäneen työttömän työllistymisedellytysten parantamisesta säädettiin pysyväksi. Lisäksi uudistusten tavoitteena oli saada ikääntyvät työttömät aikaisempaa paremmin aktiivisten työvoimapolitiittisten toimenpiteiden piiriin ja takaisin ansiotyöhön. Vuoden 2000 lainmuutosten ja työvoimapolitiittisten toimenpiteiden vaikutukset eivät tietenkään näy edellä selostetuissa tuloksissa.

Haastateltavilta kysyttiin, minkälaista työtä he olisivat halukkaat ottamaan vastaan. Alle 55-vuotiaiden ja sitä vanhempien työttömien välillä näkyy myös näissä vastauksissa selvä kahtiajako. Kuvasta 12 nähdään, että nuoremmista työttömistä suurin osa olisi halukas työllistymään tuki-työpaikan ja noin puolet työvoimapolitiittisen koulutuksen avulla. Kiinnostusta on paljon myös alan tai ammatin vaihtamiseen.

Yli 54-vuotiailla työttömillä on vain vähän halua työllistyä työvoimapolitiittisten toimenpiteiden avulla. Alan tai ammatin vaihtaminen kiinnostaisi kuitenkin noin kolmasosaa 55–59-vuotiaista. Vanhimmilla työttömillä kiinnostusta erilaisiin työllistymismuotoihin on kaiken kaikkiaan vähän, mikä eläkkeellä olevien kohdalla on odotettua.

Ikääntyvillä työttömillä on vähiten halukkuutta työllistyä aikaisempaa huonommalla palkalla. Tosin alle 55-vuotiaista työttömistä noin 20–30 prosenttia ottaisi vastaan myös huonommin palkattua työtä.

Kuva 12. Ikääntyvien työttömien valmius kouluttautua tai työllistyä eri tavoin.

6 IKÄÄNTYVÄ TYÖVOIMA – TYÖ- VAI ELÄKESUUNTAU- TUNUTTA?

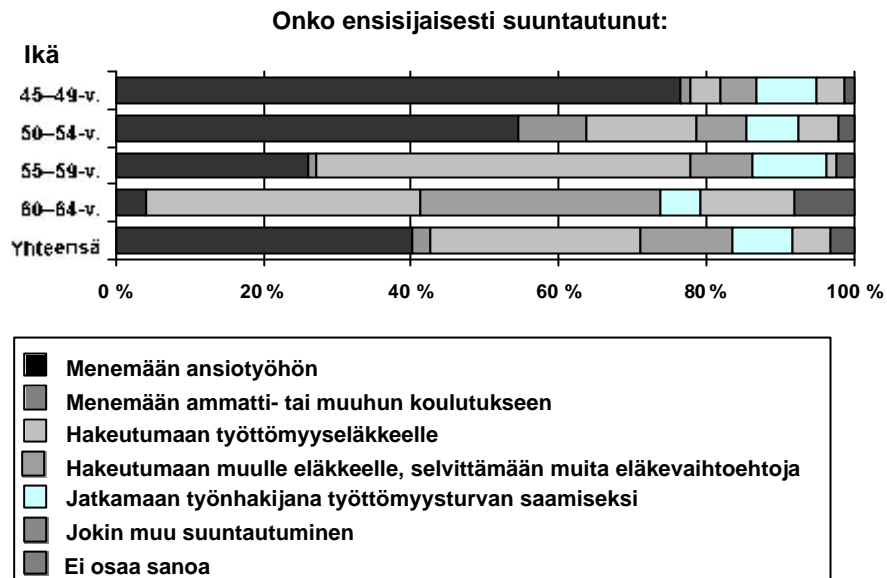
Työttömän ansiotyöhön suuntautuminen on tietysti sitä todennäköisempää, mitä kauempana työttömyys- tai muulle eläkkeelle siirtymisen mahdollisuus on. Kuvasta 13 nähdään, että alle 50-vuotiaista kolme neljästä, 50–54-vuotiaista joka toinen ja 55–59-vuotiaista enää joka neljäs pitää ensisijaisena vaihtoehtona ansiotyöhön menoa. Tätä vanhemmista työttömistä vain murto-osalla on ensisijaisena toiveena työllistyminen. Työttömyyseläkkeellä olevilla työhön paluu ei ole realistinen vaihtoehto varsinkaan huonossa työllisyystilanteessa.

Ensisijaisena toiveena alle 55-vuotiailla on työllistyä suoraan ansiotyöhön. Vain harvat haluaisivat ensin ammatti- tai muuhun koulutukseen.

Yli 54-vuotiaiden eläkesuuntautuneisuus käy hyvin esiin tuloksista. Noin joka toinen 55–59-vuotias ilmoittaa suuntautuvansa työttömyyseläkkeelle ja noin joka kymmenes muulle eläkkeelle. Osa tämänikäisistä jatkaa työnhakijana työttömyysturvan saamiseksi. Eläkevaihtoehdot saavat vielä enemmän kannatusta lähellä vanhuuseläkeikää. Kysymyksenasettelu ei tosin soveltunut yhtä hyvin 60–64-vuotiaille kuin nuoremmille työttömille, sillä suurin osa heistä jo oli työttömyyseläkkeellä. Tästä selittynee se, että vaihtoehdon muu suuntautuminen on valinnut vanhimmasta ikäryhmästä runsaat 10 prosenttia, nuoremmista vain muutama prosentti.

Eläkesuuntautuneita on myös eläkeputki-ikää nuoremmissa työttömissä. Alle 50-vuotiaista noin 10 prosenttia ja 50–55-vuotiaista noin 20 prosenttia oli hakeutumassa työttömyys- tai muulle eläkkeelle tai selvittämässä erilaisia eläkevaihtoehtoja. Työttömyyden ohessa taustalla on myös terveydellisiä ongelmia. Huonokuntoisista suurempi osa kuin itsensä terveiksi tuntevista oli suuntautumassa eläkkeelle.

Työsuuntautuneisuus on kuitenkin alle 55-vuotiaiden työttömien keskuudessa voimakas, sillä myös terveytensä huonoksi kokevissa oli eniten niitä, jotka pitivät ensisijaisena vaihtoehtona ansiotyöhön menoa.

Kuva 13. Ikääntyvien työttömien työhön vs. eläkkeelle suuntautuminen.

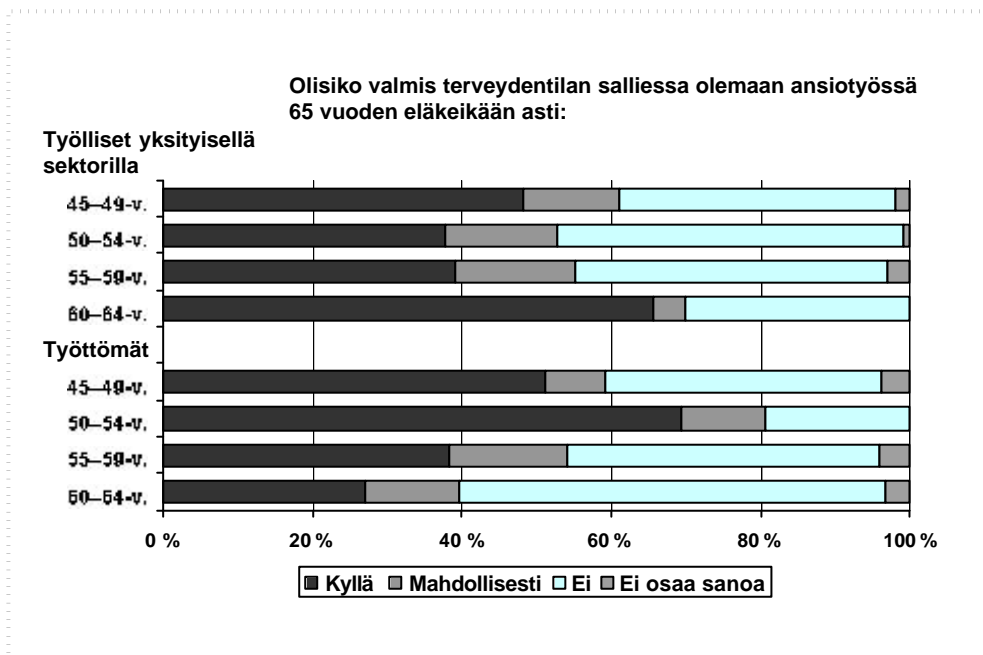
Vaikka ansiotyöhön pääseminen on ensisijainen toive alle 55-vuotiailla työttömällä, kaikki työhön suuntautuneet eivät aio jatkaa työelämässä vanhuuseläkeikään asti. Kuvasta 14 nähdään, että alle 55-vuotiaista työttömistä runsas puolet olisi suotuisassa työllisyystilanteessa valmis jatkamaan työntekoa vanhuuseläkkeelle asti. Jatkamishalukkuutta on siten enemmän kuin tämänikäisillä todennäköisesti on mahdollisuuksia päästä takaisin työelämään ja jatkaa ansiotyössä 65 vuoden ikään asti.

Jatkamishalukkuutta on yllättävän paljon myös 55–64-vuotiaiden ikäryhmässä. Noin 40 prosenttia 55–59-vuotiaista ja lähes 30 prosenttia 60–64-vuotiaista olisi valmis jatkamaan ansiotyössä, mikäli työtä olisi tarjolla ja terveydentila sen sallisi (kuva 14). Vanhimman ikäryhmän melko suuri kiinnostus työntekoa jatkamiseen osoittaa, että osa myös työttömyyseläkkeellä olevista voisi harkita työhön palaamista työllisyystilanteen kohentuessa.

Ensisijaisena tavoitteena 55–64-vuotiailla työttömällä ei kuitenkaan ole ansiotyöhön meno kuten kuvasta 13 nähtiin. Ristiriitaiselta vaikuttava tulos selittyy kysymysten sisällöllisistä eroista. Kuvaan 14 liittyvä kysymys kuului: *Jos kansantalous kehittyy suotuisasti ja työpaikkoja on tarjolla, oli-*

sitteko valmis terveyden niin salliessa olemaan ansiotyössä aina 65 vuoden ikään asti? Vastaus tähän kysymykseen liittyy mielikuvaan paremmasta työmarkkinatilanteesta tulevaisuudessa, joten myös arviot ansiotyössä jatkamisesta ovat myönteisiä. Sitä vastoin kuvasta 13 ilmenee tilanteen arviointi tutkimusajankohtana. Huono työllisyystilanne ja ikääntyvien heikot työllistymismahdollisuudet ovat todennäköisesti vaikuttaneet siihen, mitä työtön piti ensisijaisena vaihtoehtona haastatteluhetkellä.

Vertailu työllisten vastauksiin osoittaa, että valmiutta olla ansiotyössä eläkeikään asti on lähes yhtä yleisesti ikääntyvillä työllisillä ja työttömillä (kuva 14). Työllisissä ovat mukana yrittäjät ja yksityisen sektorin palkansaajat, joilla vanhuuseläkeikä on 65 vuotta.

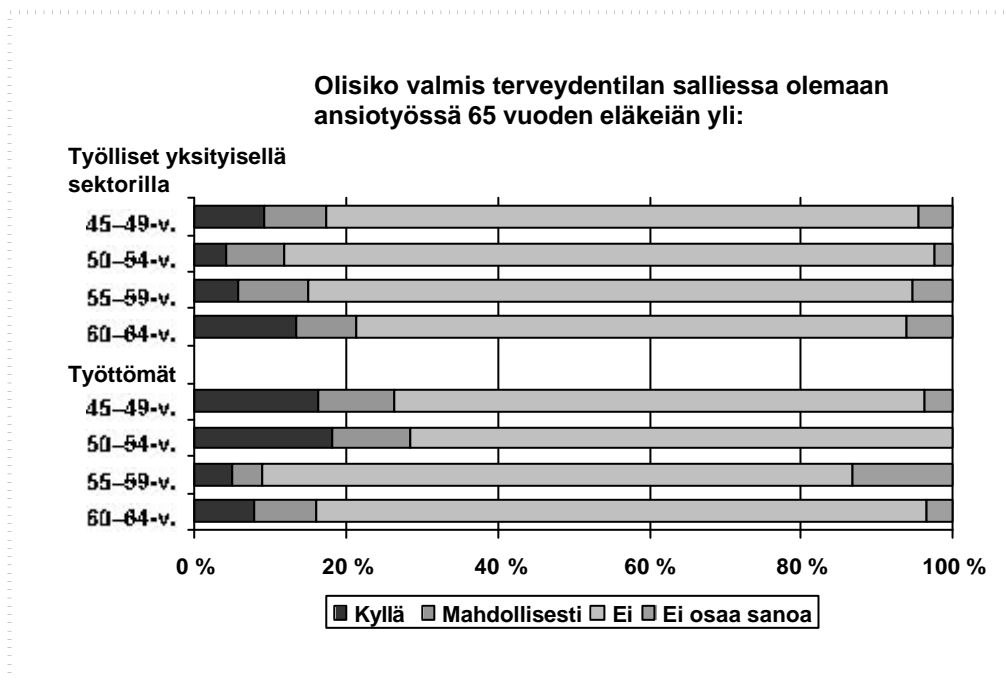
Kuva 14. Työllisten ja työttömien valmius jatkaa ansiotyössä 65 vuoden eläkeikään asti terveydentilan salliessa.

Systemaattisia eroja työllisten ja työttömien vastauksissa ei ole vanhinta ikäryhmää lukuun ottamatta. 60-64-vuotiaiden työttömien vähäinen kiinnostus selittyy tietenkin eläkkeellä olosta. Tämänikäisten työllisten työssä jatkamishalukkuuden taustalla on todennäköisesti valikoituminen, mikä on

todettu myös aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Karisalmi 2001, Piispa ja HUUHTANEN 1995). Työllisinä ovat pysyneet koulutetut ja työkykyiset henkilöt, kun taas heikosti työelämässä selviytyneet ovat jääneet työttömiksi tai siirtyneet ennen vanhuuseläkeikää työkyvyttömyys- ja muille varhaiseläkkeille. Mahdollisesti vanhuuseläkeiän läheisyys kannustaa työllisiä jatkamaan eläkeikään asti.

Vaikka halukkuutta pysyä ansiotyössä vanhuuseläkeikään asti on selvästi enemmän kuin on nykyisin ansiotyössä jatkajia, paljon on myös niitä 45–64-vuotiaita työllisiä, jotka eivät syystä tai toisesta halua jatkaa työntekoa eläkeikään asti. Kun suuntautumisen on todettu ennustavan käyttäytymistä, on tärkeää, että työssä olevien halukkuutta jatkaa työssäoloa kaikin tavoin edistetään. Työelämään palaaminen ei ole todennäköistä niillä, jotka ovat jo siirtyneet joko työttömyyden tai muun syyn vuoksi pois ansiotyöstä ennen varsinaista vanhuuseläkeikää.

Niiltä henkilöiltä, jotka arvioivat voivansa jatkaa ansiotyössä 65 vuoden ikään asti, kysyttiin, haluaisivatko he jatkaa ansiotyössä vielä 65 vuoden iän yli. Kuvan 15 vastaukset on laskettu ikäryhmittäin osuutena koko ikäluokasta.

Kuva 15. Työllisten ja työttömien valmius jatkaa ansiotyössä 65 vuoden eläkeiän yli terveydentilan salliessa.

Jatkamishalukkuutta näyttäisi olevan jonkin verran myös 65 vuoden iän jälkeen, mikäli työpaikkoja on tarjolla eikä huono terveys ole työnteon esteenä. Halukkuutta jatkaa vanhuuseläkeaikana on joka tapauksessa enemmän, mitä nykyisin on jatkajia. Yrittäjät ovat tässä suhteessa poikkeus. Työnteon jatkaminen vanhuuseläkeaikana on yleistä yrittäjillä (Hyrkkänen 1996).

Työmarkkinatilan mukaan tarkastellen nähdään, että alle 55-vuotiaista työttömistä selvästi useammat kuin työllisistä haluaisivat jatkaa työssä vanhuuseläkeiän täytettyään. Tätä vanhemmilla työttömillä puolestaan on vähemmän kuin ikäisillään työllisillä halukkuutta jatkaa työntekoa vielä vanhuuseläkeiän jälkeen.

7 TIIVISTELMÄ

Ikääntyvien työttömien työmarkkinakokemuksia käsittelevä raportti perustuu haastatteluaineistoon vuodelta 1999. Työttömiä koskeva kysymysosio on osa laajempaa *Työelämän murros ja eläketurva* -tutkimuksen aineistoa, johon on liitetty tietoa myös rekistereistä, muun muassa työhistoriatiedot Eläketurvakeskuksen työsuhderekisteristä. Työhistoriatietojen ja eräiden haastattelutietojen osalta ikääntyviä työttömiä on verrattu samanikäisiin työllisiin.

Työhistoriatarkastelut osoittivat, että työttömäksi on usein tultu vaakaalta työuralta. Tämä koski erityisesti eläkeputki-ikäisiä, yli 54-vuotiaita. Lähes 70 prosenttia tämänikäisistä oli ollut yhtäjaksoisesti ansiotyössä vähintään viisi vuotta ennen työttömäksi tuloaan. Kun lisäksi otettiin huomioon työttömyyttä edeltäneiden viimeisten 15 vuoden työssäolo, kaikkiaan lähes 90 prosentilla 55–59-vuotiaista oli takana työttömyyseläkkeeseen vaadittava vähintään viiden vuoden työssäolo.

Vajaita työuria oli yllättävän paljon alle 55-vuotiailla työttömillä. Sekä työhistoriatietojen että työttömien toimeentuloturva koskevien tilastojen perusteella voitiin todeta, että näistä suuriin ikäluokkiin kuuluvista työttömistä on tulossa eläkeputki-ikään henkilöitä rikkonaiselta työuralta. Pitkään työttömänä olleita oli 45–54-vuotiaista noin 30–40 prosenttia. Heidän työllistymisensä on osoittautunut vaikeaksi, joten tarve työttömyysturvaan todennäköisesti jatkuu myös eläkeputki-iässä.

Työttömyyseläkejärjestelmän vaikutusta työttömäksi jäämiseen tutkittiin kysymällä työttömän omakohtaista arviota asiasta. Lähes joka toinen 55–64-vuotias arvioi työttömyyseläkkeelle siirtymismahdollisuuden vaikuttaneen ratkaisuun joko merkittävästi tai jossain määrin. Noin joka viides arvioi vaikutuksen merkittäväksi. Toisaalta yhtä paljon, lähes puolet oli myös niitä, joilla työttömyyseläkejärjestelmä ei heidän arvionsa mukaan vaikuttanut työttömäksi jäämiseen ollenkaan.

Mahdollisuuteen siirtyä työttömyysreittiä eläkkeelle on suhtauduttu pääasiassa myönteisesti. Suurin osa niistä, joilla työttömyyseläkemahdollisuus vaikutti työttömäksi jäämiseen, piti tätä hyvänä tai vähintään tyydyttävänä ratkaisuna elämäntilanteessaan, vain kolmasosa piti ratkaisua pakon sanelemana.

Työttömyyseläkeputki on tarjonnut siten osalle työttömiä tyydyttäväksi koetun poistumisreitit työelämästä. Näissä tapauksissa ratkaisu on

voinut olla sekä työnantajan että työntekijän edun mukainen. Eläkeputki-ikäisistä 55–59-vuotiaista noin 25 prosenttia kuului niihin, joilla työttömyyseläkejärjestelmä oli vaikuttanut irtisanomiseen ja jotka kokivat eläkkeelle siirtymismahdollisuuden vähintään tyydyttäväksi ratkaisuksi. Vajaat 20 prosenttia katsoi joutuneensa työttömyyseläkeputkeen lähinnä pakon sanelemana. Tämänikäisistä lähes 60 prosenttia oli kuitenkin niitä, joilla työttömyyseläkejärjestelmä ei ollut vaikuttanut työttömäksi jäämiseen lainkaan.

Vanhimma ikäryhmästä suurin osa oli jo jäänyt työttömyyseläkkeelle, joten 60–64-vuotiaissa oli odotetusti enemmän niitä, joilla eläkemahdollisuus oli vaikuttanut työttömäksi jäämiseen. Tämänikäisistä lähes 40 prosenttia piti eläkkeelle pääsyä työttömyyseläkejärjestelmän kautta vähintään tyydyttävänä ratkaisuna elämäntilanteessaan. Pakon sanelema ratkaisu koki vajaat 20 prosenttia. Työttömyyseläkeikäisistä reilut 30 prosenttia kuului niihin, joilla järjestelmä ei ollut vaikuttanut ratkaisuun ollenkaan.

Työttömien arviot työllistymisestä ja tarjotuista työllistymistavoista eroavat iän suhteen selvästi. Eläkeputki-ikää nuoremmat työttömät suhtautuivat työllistymiseensä optimistisesti. Valtaosalla alle 55-vuotiaista oli ensisijaisena tavoitteena päästä takaisin ansiotyöhön. Useimmat työhön suuntautuneista arvioivat voivansa jatkaa työssä vanhuuseläkeikään asti, mikäli työtä olisi saatavissa. Tämänikäisillä oli kiinnostusta työllistyä myös tukityön tai työvoimapolitiittisen koulutuksen avulla. Haastattelua edeltäneen vuoden aikana työpaikkoja ja aktiivisia työllistämistoimenpiteitä oli tarjottu kuitenkin vähän ja lähinnä vain eläkeputki-ikää nuoremmille.

Eläkeputki-ikäisten työllistymistä koskevat arviot olivat realistisia. Sitä pidettiin yleisesti epätodennäköisenä. Tämänikäisille ei liioin oltu tarjottu työpaikkoja tai muita mahdollisuuksia palata ansiotyöhön. Toisaalta yli 54-vuotiaita ei erityisemmin kiinnostanut tuettu työllistyminen tai työvoimapolitiittinen koulutus. Joka neljäs 55–59-vuotias olisi halunnut ensisijaisesti ansiotyöhön, joten eläkkeelle suuntautuneita oli enemmistö. Valmiutta työssä jatkamiseen näyttäisi kuitenkin olevan ikääntyneillä enemmän kuin heillä on mahdollisuuksia työllistyä. Mikäli työllisyystilanne paranisi, lähes puolet 55–59-vuotiaista, osa jopa työttömyyseläkkeellä jo olevista arvelisi voivansa jatkaa ansiotyössä vanhuuseläkeikään asti.

Tutkimusraportin tulokset perustuvat Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen yhteydessä vuonna 1999 tehtyyn haastattelututkimukseen, joka siis ajoittuu työttömyysturvauudistusta (voim. 1.1.2000) edeltäneelle vuodelle. Uudistuksen työvoimapolitiittisten ja muiden vaikutusten selvittäminen vaatii seurantatutkimusta. Tuloksia arvioitaessa on lisäksi huomattava,

että vaikka noin 4 900 työikäisen haastatteluaineisto on suuri, siihen sisältyvä 229 ikääntyvän työttömän joukko ei anna mahdollisuutta yksityiskoh-
taiseen analyysiin. Ikääntyvien työttömien työhistoriaa ja työmarkkinako-
kemuksia käsittelevät tutkimustulokset ovat suuntaa-antavia.

KIRJALLISUUS

Hakola Tuulia (2001) Ikääntyneiden työnteon kannustimet ja työmarkkinatilojen vaihtoehtoisuus. Teoksessa Seija Ilmakunnas (toim.): Työmarkkinat testissä. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki 2001, 29–52.

Hyrkkänen Raili (1996) Mikä pitää yrittäjän työssä? Yrittäjien työssä pysymisen ja eläkkeelle siirtymisen tarkastelua. Eläketurvakeskus. Monisteita 7.

Hytti Helka (2001) Ikääntyvät työttömät ja eläketurva. Käsikirjoitus julkaisuun "Muuttuva työ ja eläketurva" (toim. Eila Tuominen). Eläketurvakeskus.

Kansaneläkelaitoksen Sovaka- rekisterin työttömyysturvaa koskevia tilastotaulukoita huhti-, touko- ja kesäkuulta vuonna 1999. (Erillisajo)

Karisalmi Seppo (2001) Työelämän laatu ja eläkesuuntautuminen. Artikkelijulkaisussa Forss Simo, Karisalmi Seppo, Tuuli Pirjo: Työyhteisö, jaksaminen ja eläkeajatuksukset. Ilmestyy Eläketurvakeskuksen raportteja sarjassa 2001.

Piispa Minna, Pekka HUUHTANEN (1995) Eläkeajatuksukset murroksessa. Muutokset työ- ja eläkeajatuksissa 1990-1994. Ikääntyvä arvoonsa – työterveyden, työkyvyn ja hyvinvoinnin edistämishojelman julkaisuja 19. Työterveyslaitos.

Rajavaara Marketta ja Viitanen Mikko (1997) Pitkästä päivätyöstä pitkäaikaistyöttömäksi: rekisterikartoitus. Ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien palvelutarveselvityksen seurantatutkimuksen osaraportti I. Kansaneläkelaitos. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 20. Helsinki 1997.

Rantala Juha (2000) Omaehtoinen irtisanoutuminen ja muut työttömäksi tulon syyt – eräitä viimeaikaisia kehityspiirteitä. Muistio 8.9.2000.

Rantala Juha (2001) Ikääntyneet, työttömyys ja eläkejärjestelmä 1990-luvun murroksessa. Käsikirjoitus.

Tuominen Eila (1997) Ikääntyvät työttömät ja eläketurva. Vertaileva selvitys palkansaajaväestöön kuuluvien 45–59-vuotiaiden työttömien ja työllisten työurista ja eläketurvan kartumisesta. Eläketurvakeskus, Raportteja N:o 5, 1997.

Tuominen Eila (2000) Muuttuva aktiivi-ikä ja eläketurva. Työllisen ajan muutokset elinkaarella viime vuosikymmeninä. Eläketurvakeskuksen raportteja 2000:21, Helsinki 2000.

Työpoliittinen aikakauskirja 3/2001, vsk. 44 vol. Työministeriö.